

УДК 94(477.83/.87): 379.85 “XV/XX”

**КУРОРТИ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ ДО ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ
КУРОРТЫ ВОСТОЧНОЙ ГАЛИЧИНЫ ДО ПЕРВОЙ МИРОВОЙ
ВОЙНЫ**

EASTERN GALICIA RESORTS BEFORE WORLD WAR I

Клапчук Володимир Михайлович

Клапчук Владимир Михайлович

Klapchuk Volodymyr Mykhailovych

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

д.і.н., професор

Клапчук Михайло Володимирович

Клапчук Михаил Владимирович

Klapchuk Mykhailo Volodymyrovych

Львівський інститут економіки і туризму, к.г.н.

Анотація. Курорти східної Галичини до Першої світової війни займали особливе місце в лікувальній справі місцевості. Найбільшими і найвідомішими з них були Буркут, Делятин, Великий Любінь, Трускавець, Немирів, Моршин і Черче. Переважно курорти використовували водолікування і грязелікування. **Ключові слова:** курорт, Галичина, мінеральна вода, лікувальні грязі.

Аннотация. Курорты восточной Галичины до Первой мировой войны занимали особое место в лечебном деле местности. Крупнейшими и наиболее известными из них были Буркут, Делятин, Большой Любень, Трускавец, Немиров, Моршин и Черче. Преимущественно курорты использовали водолечение и грязелечение. **Ключевые слова:** курорт, Галичина, минеральная вода, лечебные грязи.

Abstract. Eastern Galicia Resorts to the First World War occupied a special place in the medical business areas. The largest and most famous of them were

Burkut, Delyatyn, Velyky Lubin, Truskavets, Nemyriv, Morshyn and Cherche. Mainly used hydrotherapy spas and mud. **Key words:** resort, Galicia, mineral water, mud.

З давніх часів людство цікавило цілющі властивості мінеральних вод і грязей. Дослідження багатьох вчених дали певні пояснення впливу процедур з водолікування і грязелікування. Проте дослідження курортів східної Галичини ґрунтовно почали проводитись вже за часів Австро-Угорщини.

Найбільшим лікувальним центром Гуцульщини був **Буркут**, що в околицях Гриняви. Він фактично започаткував водолікарні та стаціонарне лікування. Історія оздоровчого центру бере свій початок ще з XVII ст. 1848 р. там побудовано декілька будиночків з річною оплатою кімнат, але доставка продуктів була ускладнена і вони завозилися винятково кіньми. Мінеральну воду отримували з примітивної криниці. Пляшка води коштувала 1 крейцер, одна купіль – 6. У 1849 р. австрійська влада зруйнувала п'ять будинків через те, що там могли переховуватися повстанці Угорської революції.

Слава буркутської води все ж поширювалася і 1855 р. запроектовано будівництво дороги, однак проект так і не був реалізованим. 1861–1862 рр. побудовано мисливський будинок на 4 кімнати. Орендна плата за сезон (2 місяці) складала 30 гульденів, що на той час було досить високою платою. 1862 р. розпочалися роботи з упорядкування мінерального джерела [1, с. 20].

З часом санаторій розширили, 1875 р. побудували водогін. Через рік здравниця перейшла у державну власність, а ще через 4 роки збудовано лісничівку. 1884 р. встановлено котли для підігріву води, 1889 р. – бювет. Буркутський курорт складався з 8 готельних кімнат та їдальні. 1897 р. додатково побудовано льодовий майданчик, приміщення для відпочинку і розваг, стайню.

У літній період там одночасно відпочивало понад 30 осіб; річний виторг за мінеральну воду складав декілька тисяч гульденів. Однак кошти на утримання закладу перевищували доходи і уряд передав лікарню в оренду. В такому стані санаторій застала Леся Українка, яка прибула сюди 1901 р. на

лікування.

У 1905–1906 рр. Буркутським санаторієм зацікавився відділ Польського Товариства Татранського з огляду на добру лікувальну воду, гірське положення і відповідний клімат. У 1910–1914 рр. проф. Краківського університету М. Сеньковським проведено хімічний аналіз води і було встановлено, що вона мала більший вміст заліза та магнію, ніж на курорті Криниця, а, тому й була ціннішою. Мінеральна вода – вуглекисла зі значним вмістом заліза (5,5 мг/дм³) вживалася для ванн і питного лікування. Ціна купелі варіювала в межах 3–12 кор. в залежності від якості надання послуг. Для пиття вживалася бутильована вода (0,58 кор. за 0,75 л), а також джерельна вода, вартість якої входила в оплату за проживання. На курорті лікували анемію, кишково-шлунковий тракт, нервові хвороби тощо.

Відрадным було й те, що з Ворохти до Буркута було збудовано возову дорогу. Помешкання можна було замовити у заряді охорони здоров'я, який розпоряджався місцевими віллами. Ціна покою за добу складала 1,5–4 кор.; двомісного покою за тиждень – 10–17,5 кор. Щорічно на курорті лікувалося до 400 осіб. У будинку відпочинку діяв ресторан, де обід коштував 4 і вечеря – 4,5 корони. Сезон тривав з 1 червня до 30 вересня (літній сезон) та з 1 листопада до 31 березня (зимовий сезон) [4, с. 36–39].

Курорт Делятин мав один з найбільших у Галичині красивий вокзал на перетині колій Станиславів-Керешмезе та Делятин-Коломия-Стефанівка. Це було визначальним у розвитку курорту не тільки у самому містечку, але й у цілій долині Пруту. Подорож до Делятина зі Львова тривала 6 год., зі Станиславова – 1,25 год. та з Коломиї 1,5 год. [1, с. 22].

На березі р. Солонець збудовано приватні лазні (дерев'яні бараки з кількома ваннами). Незважаючи на примітивізм, до лікувальниці щороку приїжджали численні відпочиваючі. Соляні джерела Делятина мали цілющі властивості – мінеральна вода була чистою соляною ропою, яка застосовувалася лише для лікувальних ванн й інгаляцій. Цілющі властивості соляних купелей на організм полягали у механічному впливі солі на шкіру;

вуглекислоти позитивно діяли на видалення з організму нерозчинних речовин (шлаків, сполук важких металів). Соляна ропа сприяла лікуванню захворювань шкіри, ревматизму, рахіту, екземи, гінекологічних хвороб, хвороб нирок і кишково-шлункового тракту. Крім цього, соляні купелі сприяли лікуванню золотухи (скрофульозу), сифілісу, хвороб серця і кровоносних судин.

1910 р. місцева влада прийняла рішення про розвиток містечка як купелевої (бальнеологічної) чи курортної місцевості. На місці старих лазень збудовано кам'яну споруду (вартістю 150 тис. кор.) з 28 кабінами з порцеляновими ваннами та інгаляційними кабінетами, куди під тиском розпиляли суміш соляної ропи, збагаченої сосновими олійками. Цей інгаляторій сприяв лікуванню цілої групи дихальних хвороб: катару носа, горла, гортані, трахеї, бронхів, легенів, бронхіальну астму. З будівництвом нового лікувального корпусу щорічна чисельність відпочиваючих збільшилася учетверо і досягала 10 тис. осіб. З Яремчі до станції Делятин-місто, де була водолікувальниця, спеціально відкрито маршрут мотопоезда, який курсував кілька разів на добу і підвозив відпочиваючих з Яремчі до купелей і назад [3, с. 1–13].

У двох купелевих закладах Делятина працювало 10 медичних працівників, що здійснювали щорічно понад 20 тис. процедур, діяла спеціалізована аптека. Послуги проживання відпочиваючим могли надати численні приватні садиби, вілли та готелі. Харчування здійснювали два ресторани. «Родзинкою» курорту було й те, що відпочиваючі не сплачували курортного збору, як це було у більшості курортів Австро-Угорщини та Європи [6, с. 64–66].

Про лікувальні мінеральні джерела **Великого Любіня** (Городоцький повіт) було відомо ще з XVI ст., коли там споруджено водолікарню. Це стало початком розвитку курорту. Однак, 1624 р. монголо-татарські орди повністю зруйнували всі будівлі. Тривалий час лише місцеве населення використовувало мінеральні води для лікування. Наприкінці XVII ст. у селі

збудовано нові будинки, а ще через 100 років курорт став широко відомим і сюди на лікування почали приїжджати хворі з інших міст. Популярність курорту дедалі зростала. Про цілющі властивості мінеральних вод писали в пресі. Наприкінці XVIII ст. для лікування вже застосовували не тільки мінеральну воду, але й місцеві торфові грязі. Підприємці збудували водогрязелікарню, пансіонати і ресторани. Курорт став розважальним місцем для польської й місцевої буржуазії [2, с. 225].

Заклад почав розвиватися до 1820 р., однак найбільший розвиток розпочався після 1902 р., коли через містечко пролягла залізниця Львів-Самбір. Кількість відвідувачів на початку XX ст. зросла до 4 тис. осіб на рік. Основу санаторного лікування склали 5 мінеральних джерел, які вживалися для пиття і ванн. Любінські мінеральні води мали найбільший вміст сірки зі всіх джерел Галичини; значними були і поклади залістистих грязей. Дебіт води становив 430 т/добу; температура – +10,8 °С. До складу води входили: сульфати калію, натрію, амонію, кальцію, магнію, кремнію; хлорид натрію, карбонат заліза, азот, сірководень, фосфат кальцію тощо. Вміст сірки у Любені Великому (1,1173 %) був найбільшим з мінеральних вод курортів Європи (Нойдорф – 0,9; Свошовіце – 0,45; Аквісгран – 0,38; Тренчин – 0,2; Баден – 0,11). Любінські води вживалися переважно для купелей; лише окремі хворі вживали їх внутрішньо. 1 кг лікувальних грязей містив 50 г мікроелементів та сполук [7, с. 192].

Мінеральні води курорту дозволяли лікувати ревматизм, хвороби опорно-рухового апарату, нервові, ЛОР-органів та шкірні захворювання тощо.

Проживати на курорті можна було у корпусах лікувального закладу, а також у приватних помешканнях. 1-й сезон тривав з 10 травня до 20 червня; 2-й – з 21 червня до 20 серпня; 3-й – з 21 серпня до 30 вересня. Як і на всіх курортах, у Любені найдорожчим був 2-й сезон, коли ціни підвищувалися на 20–30 %. Курортний збір становив 8 кор. Харчування здійснювали ресторани лікувального закладу, а також ресторани: «У Кволікової» та єврейський [1, с. 60].

Курорт Моршин (Стрийський повіт) розвивався на базі сірчаних і хлоридно-натрієвих мінеральних вод і лікувальних грязей. Там лікували серцево-судинні, нервові, гінекологічні, ревматичні та ін. захворювання. Мінеральні джерела Моршина відомі з XVI ст., коли на його околицях виявлено значні запаси солі. Пізніше там з'явилися копальні, почали виварювати і продавати сіль. Однак вона виявилася непридатною для споживання і її видобування припинили. Понад три століття сіль, ропу й мінеральну воду підприємці використовували для лікування хворих, але, по суті, це не було науково-обґрунтованим.

У 1877 р., після того, як через Моршин проклали залізницю, її власник Боніфаций Штіллер розмістив у газеті оголошення про те, що в Моршині відкривається курорт для лікування хворих на туберкульоз легень. Запрошені підприємцем лікарі В. П'ясецький і С. Дзіковський організували водо-лікування, відкривши у травні 1878 р. лікарню на зразок зарубіжних, які на той час уже були модними і приносили господарям значні прибутки.

1879 р. очищено і впорядковано 2 шахтних колодязі, названі на честь власників курорту «Боніфаций» і «Магдалина». Того ж року виявлено й джерело слабомінералізованої води, а поблизу Моршина знайдено торфову грязь [1, с. 62].

Курортний сезон 1880 р. відкрився під назвою «Лікування мінеральними водами і грязями». Мінеральну воду використовували для ванн, торфову грязь – для грязьових ванн та аплікацій; вперше використали воду джерела «Боніфаций» для питного лікування, а з 1883 р. її продавали в пляшках. На курорті розпочали лікувати захворювання органів травлення [2, с. 243].

Моршинські мінеральні води мали специфічні фізико-хімічні особливості. Загалом, моршинська вода перевершувала всі відомі води курортів світу за вмістом мінеральних речовин. Моршинська сіль мала всі типові складові карлсбадської лікувальної солі.

Ще з XVI ст. було відомо і про природні лікувальні фактори курорту **Немирів**. Уже тоді місцеве населення використовувало мінеральну воду з

лікувальною метою. Однак лише на поч. ХІХ ст. поблизу мінеральних джерел підприємці збудували примітивну водолікарню і невеликий готель. Для лікування використовували воду, не знаючи ні її хімічного складу, ні цілющих властивостей. Перші аналізи мінеральної води Немирівських джерел були проведені 1834 р., але курорт став відомим лише з 1912 р. Облагороджено три джерела мінеральної води: «Марія», «Анна», «Броніслава» та проведено їх хімічний аналіз. Водночас збудовано декілька вілл («Під дубом», «Під шишкою»); 1907 р. – купелевий заклад на 21 ванну І–ІІІ класів; 1908 р. – сучасну (як на той час) віллу «Девайтіс» на 30 покоїв. Окрім оздоровниці проживання було можливим у 10 віллах (1–3 кор./добу). У пансіонатах вартість перебування становила 7–13 зол./добу. Щосезону відпочивало до 700 осіб, які лікувалися ваннами та питтям води; використовувалися й лікувальні грязі.

На курорті після 1912 р. різко зросла кількість ванн, які відповідали найновішим вимогам того часу. Функціонували: герметична нагрівальня сірчаної води, водолікувальниця, пристрої для сонячних ванн та купання, кабінки з гарячим повітрям і парою з сірчаної води, електролікування, масажі тощо. Купелі застосовували з 18 до 20 год. В 1-му (15 травня – 1 липня) та 3-му (вересень) сезонах вони коштували: І класу – 2,0 кор., ІІ класу – 1,2 та ІІІ класу – 0,8 кор.; у 2-му сезоні (1 липня – 1 вересня) вартість зростала на 10–20 % [1, с. 74].

Лікувальна дія мінеральних вод сприяла лікуванню ревматизму, артриту, шкірних, нервових і гінекологічних захворювань. Лікарські послуги надавав доктор медицини Б. Павлюк. Для послуг хворих була й аптека. Слід зазначити, що у Немирові, як і в Делятині, не справлявся курортний збір.

Датою офіційного заснування бальнеологічного курорту у **Трускавці** вважається 1827 р., коли там було споруджене приміщення на 8 ванн. Хоча лікувальні властивості трускавецьких вод були відомі давно, уперше їх описав королівський лікар В. Вічко у 1578 р. Г. Жончинськи у монографії «Гісторія натуральна» (1721) вказав, що в Трускавці й інших селах

Дрогобиччини добували нафту, а воду, що її супроводжує, селяни пили для лікування багатьох хвороб. Перші серйозні дослідження провели німецькі вчені Н. Фіхтель і Б. Хаке. Кількість приїжджих на лікування швидко зростала. З'явилися перші наукові статті про цілющий вплив місцевих вод на організм людини, будувалися пансіонати, 1843 р. побудовано першу грязелікарню [2, с. 347].

Гонитва за наживою змушувала приватних підприємців вести подальші пошуки мінеральних вод. 1833 р. відкрито соляне джерело «Марія», дещо пізніше – джерела «Нафтуса», «Софія» та ін. До того часу відносяться описи курорту та його вод, зроблені хіміком і аптекарем Т. Торосевичем, письмові повідомлення лікарів Мачека (1836), Коха (1842) та Унгера (1843 р.).

На початку 1870-х рр. курорт передано в оренду акціонерному товариству, а потім продано приватним особам. У 1892 р. побудоване приміщення для інгаляцій системи Вашмута. І цим Трускавець став на рівень таких курортів європейського значення як Рихенгаль і Вісбаден. Будувалися готелі, вілли, пансіонати. Зростала інфраструктура, побудовано водолікарню, прокладено окружну дорогу. З 1911 р. курорт перебував у віданні комерційного акціонерного товариства (голова – Р. Ярош), яке розпочало його європеїзацію. Першим кроком була електрифікація Трускавця – освітили не лише курортні приміщення і приватні вілли, але й вулиці і територію парку. Ще в 1909 р. побудовано залізницю з маленькою станцією, а 1912 р. – новий вокзал. Трускавець був зв'язаний залізницею як зі Львовом, так і з Віднем, Краковом, Познанню, Прагою, Варшавою, Берліном. У 1913 р. за великі успіхи, досягнуті в розвитку курорту, Трускавець був нагороджений Великою золотою медаллю. А темпи змін були дійсно високими. Той, хто пропустив кілька сезонів, приїхавши в Трускавець уже його не впізнавав. На Пом'ярках за всіма європейськими стандартами було оснащено купальне озеро, побудовано корти, спортивні майданчики. Береги озера були посипані золотавим морським піском [1, с. 86].

У довоєнний період для послуг хворих і відпочиваючих на курорті діяло

понад 1500 покоїв у бальнеологічному закладі (готель, «Ядвинівка», «Лазенки»), десятках вілл і приватних садиб [4, с. 207–213]. З вілл особливим комфортом вирізнялися: «Аркадія», «Яніна», «Марія Гелена», «Матка Божка», «Ольга», «Сариуш», «Софія» та ін. Ціни за проживання коливалися в межах 1–7 кор./добу. Власне лікувальний заклад займав 3 приміщення (окремі споруди), де розміщалися 120 кабінок (для прийому мінеральних і грязьових ванн 3-ох класів). У міжвоєнний період кількість номерів для відпочиваючих зросла утричі і становила 4500 покоїв, що були класифіковані на 4 класи комфорту [5, с. 260]. Лікування базувалося на мінеральних водах 8 експлуатаційних джерел, з яких половина для ванн («Сировиця», «На Пом'ярках», «Едвард», «На Липках»), інша – для пиття («Марія», «Софія», «Броніслава», «Нафтуса»). Біля Трускавця розвідані й значні запаси сульфідно-залізистих лікувальних грязей.

На курорті практикували 6 докторів медицини, діяла філія аптеки Е. Сафріна з Дрогобича. Лікуванню підлягали: анемія, кишково-шлунковий тракт, ревматизм, легеневі хвороби, астма, хвороби серцево-судинної системи, нирок, геморой, невралгія, ішіас, гінекологічні хвороби. Оздоровчий сезон поділявся на три сезони: 1-й – з 15 травня до 30 червня; 2-й – з 1 липня до кінця серпня; 3-й – вересень. Курортний збір становив 12 кор. з особи [1, с. 89].

Послуги харчування надавали 2 лікарняні ресторани, кондитерська, пекарня, їдальні 2 пансіонатів, декілька єврейських ресторанів, продуктові крамниці, бойня та цех з виробництва м'ясних та ковбасних виробів.

Цілющі мінеральні води і грязі курорту **Черче** відомі з XIX ст. Спочатку їх використовували монахи для «чудесних» зцілень. Пізніше сюди почали прибувати хворі з усієї Австро-Угорщини. Організованого лікування в Черче, звичайно, у ті часи не було. Воду застосовували емпірично. До офіційного відкриття (1928 р.) курорт не був упорядкований через відсутність коштів у його засновників – членів сільської общини на паях [2, с. 384].

Загалом можна стверджувати, що за часів панування в східній Галичині

Австро-Угорської імперії особлива увага приділялась розвитку курортів, а саме таких де можливе водолікування. Зокрема в той час стали відомими Делятин, Буркут, Великий Любінь, Трускавець, Немирів, Моршин і Черче.

Література

1. Клапчук В.М. Туризм і курортне господарство Галичини : монографія / Володимир Клапчук / Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. – Івано-Франківськ : Фоліант, 2012. – 224 с.
2. Курорты : Энциклопедический словарь / [Гл. ред. Е.И.Чазов]. – М. : Советская энциклопедия, 1983. – С. 225, 243, 347, 384.
3. Harasowski A. Delatyn. Miejscowość klimatyczna i kąpielowa w Galicyi / A. Harasowski. – Lwów : Druk. J. Chęcińskiego, 1910. – S. 1–13.
4. Lewicki S.A. Przewodnik po zdrojowiskach i miejscowościach klimatycznych Galicji / S. Lewicki, M. Orłowicz, T. Praschil. – Lwów, 1913. – S. 36–39, 207–213.
5. Przewodnik zdrojowo-turystyczny na 1931–32 r. – Warszawa, 1931. – S. 260.
6. Sprawozdanie o stanie zdrowotnym Rzeceypospolitej Polskiej. – 1926. – S. 64–66.
7. Zanietowski J. Kilka uwag o systemizacyi naszych uzdrowisk i zdrojowisk oraz o analizie naszych wód / Pamiętnik Polskiego Towarzystwa Balneologicznego / [red. Dr Zygmund Wąsowicz]. – Kraków : Nakład i własność PTB, 1914. – T. III. – S. 192.